

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

*Áltasz dr. Hóman Bálint bírálatára.*¹

Dr. Hóman Bálint a bonczoló kése alá vett szerény és úttörő dolgozataimról írt bírálatát azzal a megsemmisítő ítélettel zárta be, hogy tanulmányaim nélkülözök a kritikai alapot s nem állanak a tudomány mai színvonalán, mivel, a többi között, az általa is művelt háromszázötven éves társadalomtörténelmi tanulmányait s a

hazai és külföldi szakirodalom eredményeit látszólag figyelmen kívül hagytam, tényleg más kutatók eredményeit kritikátlanul használtam fel.

Erre nézve csak az az észrevételem, hogy a történelmi kritikát a magyar történelmi kritika nagymesterétől, Salamon Ferencztől tanulom, a ki a többi közt azt mondta, hogy intézményeink gyökerét ne keressük mindig külföldön, azután külföldi művekre ne nagyon esküdjünk, a feldolgozott monografiákat óvatosan használjuk, mert azok többé-kevésbé «szubjektív-szaguak»; a történelmi kritika módszerében egyedül biztos vezető az egykorú adat, de abban is ne a betűt vizsgáljuk csupán, hanem a valót és életet olvassuk ki.

Én tehát Árpád-kori hadtörténelmi kérdésekben Hóman Bálintnak társadalomtörténelmi szakművei után nem indultam, nemcsak azért, mert a tényleges eredmény, a mit «beskatulyáztok» társadalmi osztályairól hadtörténelmi tekintetben kikutatott, nagyon sovány és a hadiszervezetben sem vezet biztosan, hanem főképpen azért, mert ha történelmi kérdéseket vizsgálók, akkor az egykorúak véleményét szeretem megtudni s a kortársak nézetét kérem ki.

Éppen azért az Árpád-kori magyar apródok és udvari katonák történetében a bírálóm által hangoztatott külföldi és hazai szakirodalomra nem sok ügyet vetettem s kifogásolt tanulmányaimat *kizárólag* okleveles alapon dolgoztam ki, annál inkább, mert az Árpád-kori

¹ Lásd *Had-történelmi Közlemények* 1914. évf. 660—663. l.

királyi apródok és udvari katonák történetének szakirodalma még nincsen, e téren talán az én szerény dolgozataim az úttörők.

Mások kutatásainak eredményeit itten már csak azért sem használtam föl, mert mások e kérdésekről — tudtommal — még eddig nem írtak. Nagyon lekötelezne a bíráló, ha közli velem, hogy az Árpádházi királyok apródjairól és udvari katonáiról kik írtak még önállóan rajtam kívül?

Az pedig alaptalan gyanúsítás, hogy én csak újabb forráshelyeket gyűjtöttem Szekfű Gyula tételeinek bizonyítására, de új eredményeket nem tudok felmutatni, mert Szekfű egy betűt sem ír az Árpádházi királyok apródjainak udvari neveléséről, katonai kiképzetéséről, el-látásuk- és jogállásukról s katonai szolgálatáról.

Ezt még inkább elmondhatom az udvari katonák történetét tárgyaló munkámról, mert a XI—XII. századbéli magyar udvari katonáknak szereplő királyi *palotások* (palatini) és *jobbágyurak*, az udvar környezetében élő *királyi nemes udvarnokok* (veri aulites regales nobiles aulici regni nostri) és *udvari katonák* (aule nostre miles) osztályának kifejlődéséről én írtam először, a miből látható, hogy e tanulmányom éppen nem újból való feltalálása Szekfű eredményeinek.

Itt megjegyzem még, hogy az udvari katonai *rendet* az Árpádok korában nem használhatom *közjogi* értelemben, annyit még én is tudok.

Hogy az utolsó Árpádok idejében a kir. főtisztek és udvari katonák rendes pénzbeli *fizetést* húztak, nem egy adat bizonyítja.¹ Sőt a források arról tanuskodnak, hogy nemcsak a király, hanem az egyházi és világi főurak a XIII. században egy-egy hadjáratra felfogadott zsoldos katonáikat pénzbeli zsolddal is fizették.² És mert Szekfű ezt nem

¹ Gutkeled nembeli *István* udvari katona, IV. Béla feleségének, Laszkarisz Mária királynének lovászmestere és tárnokispánja évenkénti *zsold* fejében (ratione stipendii) 500 márkát húzott, a miből katonáit fizette. W. XI. 545. — Rokona Ernye bán fia *István* kir. udvarbíró és mosoni ispán évenként ezer márkát kapott évi *zsold* fejében (pro stipendio annuali). H. o. VIII. 190. — IV. Béla 1263-ban Frangepán Bertalantól és (II.) Frigyes-től 20,000 márkát vett kölesön *zsoldosok* fogadására (pro assumendis stipendiariis) W. XI. 477. F. IV. 3 109.

² Udvari katonáknak befogadott *István* goriczai ispán fiai, Baboneg és *István* vodicamegyei ispánok saját pénzükön fogadott 250 zsoldos lovas vitézzel kísérték II. Endrét a keresztés hadjáratba. F. III. 1/245—249.

Türjéről való *Miklós* úr egyik katonájának (servientes) félmárkát, a másíknak egy fertót és egy nehezéket fizettetett ki *zsoldjuk* (stipendium) fejében. *Zalamegyei oklevéltár*. I. 5—6.

állítja, Hóman pedig Szekfüre esküszik, azért ezt nálam kétségbe vonja.

Az udvari katonáknak kapitányaik is voltak 1485 előtt is. Az esztergomi érsek udvari katonáit s a birtokain szétszórtan élő telepes és nemes katonáit az érsek nádora, a pannonhalmi apát katonáit az apát főkapitánya (principalis capitaneus) vezette.¹ A kapitányi állás az Árpádkori magyar hadakban katonatiszti és főparancsnok értelemben rendszeresítve volt, s az udvari katonaság élén parancsnoki minőségben hol ispán, hol kapitány állott.

Én Erdélyi László dolgozatait semmi tekintetben sem használtam ki, sőt a *civisekre* vonatkozó felfogását nem is osztom, mert művemben világosan megírtam, hogy a *cives* alatt magyar nemzetségekből való és várakban lakó *várörző katonákat*, a *militēs castri* alatt a váraikon kívül élő és várföldekre telepített *magyar* várkatonákat értek s a bíráló úr ellenére most is azoknak tartom őket. E kérdésben is önálló felfogást és álláspontot foglalok el és Szekfü előtt is jól tudtam, hogy a *cives* és *militēs castri* soha sem tartoztak a király környezetében élő udvari katonák sorába, hanem az udvaron kívül, a várakat szolgáló katonaságnak főcontingensét alkották.

Hogy Szent István korában a várörző katonákat és a várakon kívül telepített várkatonákat magyarokból ujoncozták, azt még senki nem jutott eszébe kétségbe vonni.

A *várnépek* elnevezésben sem lehetek egy véleményen a bírálóm-al, mert én a *várnépek* (populi castri) terminusát gyűjtőfogalomnak tartom és úgy vagyok meggyőződve, hogy abba az idegen *várrendéyek* (hospites castri), a várak telepesei (coloni) s a várföldek másféle *bérlői* is bele tartoztak, mivel a várak földeit bérelték s azok használatáért pénzben földbért, állat- és terméxadókat fizettek, a várak építésében és javításában résztvettek s a várakat szolgáló néposztályok közé tartoztak.

A *várföldbérlők* osztályának létezését és várszolgálatát sem Erdélyi kutatásainak eredményeiből vettem át, az «Első állami adó elmélete (Kolozsvar 1913)» cz. munkáját még nem is olvastam, hanem az adatokból merítettem és az által, hogy erre vonatkozó elméletemet az egykorú adatokból levontam és felállítottam, sem Erdélyivel, sem mással szemben nem vétettem az írói tulajdon tisztelete ellen.

Ellenben dolgozatomban (*úrbéres*) *várnépekről* sehol sem tettem említést. Ezt a bíráló mástól és nem az én dolgozatomból vette, mert

¹ W. VI. 533.

én *úrbéres várnépekről* egy betűt sem írtam. E terminus nálam még csak elő sem fordul.

Azt is alaptalanul fogja rám, hogy a *hetes várszolgák* szolgálatát Eckhartnak azon előadásából írtam le, a mit ő a csatári monostor alapító-oklevele nyomán állapított meg. Itt is csizmadiát fogott a bíráló, mert azt se tudom, hogy Eckhart melyik munkájában ír a csatári alapító-levélről, mivel egyetlen egy munkáját se olvastam, de ha olvastam volna is, még se indultam volna e tekintetben utána, mert jól tudom, hogy a csatári alapító-levéiben szereplő *hebdomadariusokról* egy betűvel sincsen az mondva, hogy azok *hetes várszolgák* voltak, vagy valaha azok lettek volna. A *civiles hebdomadarii* elő sem fordul az egész oklevélben, sőt ellenkezőleg, világosan megállapítható, hogy a Márton ispán által a bodrogi lakosoktól vásárolt és öt háztartásban élő *szabadosok* (libertos = libertinos) s a János megöléséért kárpótlásul kapott és nyolcz háznépet alkotó szolgák nem voltak várszolgák, hanem rabszolgaságból felszabadított, vagyis már szabados állapotban élő mezei munkások és háziszolgák, a kiket Márton ispán 1157-ben a csatári monostornak adott. Én azt tartom, hogy ez oklevél alapján *nem lehet* a hetes várszolgáknak a váraikkal szemben tartozó szolgálatát megállapítani és nem is írnám ki annak az előadását, a ki erre a csatári oklevél alapján vállalkozik.

Egyébiránt a hetes várszolgák közkötelességének megállapításában senkinek előadására nem szorulok, mert Kálmán törvényeiből és egyéb adatokból jól tudom, hogy hetenkint felváltva, nemcsak közmunkát végeztek a váraknak és királynak, nemcsak a várórség eleségét, takarmányát, tüzfáját, a király palotáihoz, kertjeihez, műhelyeihez az épületefát, anyagot fuvarozták, hanem háború idején a hadra kelt sereg után a sátrakat, málhát, eleséget és várvívó gépeket szállították. A XIII. században a várépítés és útkészítés munkáját nem tartoztak személyesen ledolgozni, hanem azt fogadott napszamosokkal végeztethették és a szóban levő közmunkát pénzen is megválthatták.

Az pedig merőben légből kapott állítás, hogy a *castellanikban* Erdélyi nyomán «*várföldbérleket*», «*vendégeket*» vélek felfedezni, mert a bíráló egy betűt sem talál nálam, a melyben én a *castellanikot* várföldbérlekkül, vagy várvendégekkül hirdettem volna. Hogy a *castellani* alatt, a hol szükséges, *civilest* és a hol indokolt, ott *várnagyokat* értek, azt a bíráló ellenére most is fenntartom, mert az adatok a *várnagyot* az Árpádok korszakában nemcsak *major castris* és *prefectus castris*, hanem *castellanus* alakban is nevezik.

Bírálóm az Árpádkori hadiviszonyok megítélésében egyik botlást

a másik után követi el. Egyik főbenjáró tévedése az, hogy a katonáskodásra kötelezett és legszigorúbb hadiszervezetben élő várjobbágyokat egyenest kisbirtokos földműves néposztálylyá süllyeszti és annyira megy, hogy egészen megvonja a katonáskodásnak élő hivatást attól az osztálytól, a melyet az Árpádok a XI—XII. századi törvényeikben és okleveleikben sohasem a várak földműveseinek, hanem mindig a király és az ország katonaságának minősítenek.

Midőn azt állítottam, hogy a várjobbágyok mintegy állandó katonái voltak az Árpádoknak, ez alatt nem modern állandó katonaságot értettem, a mely kaszárnyákban lakik és kadét-iskolákban nevelt tisztikar vezetése alatt áll, hanem olyan katonáskodó néposztályt értettem, a melynek egész életében egyedüli kötelessége a *fegyverviselés* és az ország katonai védelmezése volt. A várjobbágyok is ilyen katonáknak tartották magukat és nem egyszer vallották magukról, hogy ők olyan katonák, a kiknek a háborúban való hadakozás az élet-hivatásuk (*mīlites quidam castrī essent ad bellī gerendum . . .*).¹

Midőn Hóman bírálatát elolvastam, Salamon Ferencznek másik jellemző mondása jutott eszembe, még pedig az, hogy «a hisztorikusok nem eléggé katonák, a katonák nem eléggé — hisztorikusok». Bírálatából a többi közt arról győződtem meg, hogy sem eléggé katona, de nem is eléggé hisztorikus, mert az adatok mérlegelése helyett csak a források holt betűit, nem az azokban nyilatkozó életet és valóságot vizsgálja és homályban marad előtte az igazság.

DR. CZÍMER KÁROLY.

¹ Vár. Reg. 236.